

УДК 347.77

DOI <https://doi.org/10.32837/chc.v0i36.201>

Токарева Віра Олександрівна,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ORCID orcid.org/0000-0002-8409-1477

ЩОДО ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Постановка проблеми. Історично розвиток людства свідчить, що одним із найважливіших чинників соціально-економічного прогресу держави у підвищенні рівня добробуту її громадян є творча діяльність особистості. За сучасних умов творчість залишається найпотужнішою рушійною силою подальшого розвитку цивілізації. Людині властива потреба до вираження творчості, пошуку кращих умов життя та засобів його поліпшення. Значення свободи вираження творчості та результатів творчої діяльності у розвитку сучасного суспільства невинно зростає, що актуалізує потребу забезпечення ефективної охорони та захисту результатів інтелектуальної діяльності.

Вступ України в СОТ вплинув на інтенсифікацію обігу та переміщення результатів інтелектуальної діяльності, що зумовило зростання кількості суперечок. Спори в сфері інтелектуальної власності можуть бути пов'язані з порушенням прав авторів та правовласників, випадками зловживання правами [1].

Необхідність впровадження ефективної охорони та захисту прав об'єктів інтелектуальної власності зумовлена такими потребами: забезпечення інтересів творців шляхом надання їм обмежених у часі прав для контролю за використанням творів; стимулювання, заохочення творчості та впровадження її результатів у інтересах соціально-економічного прогресу суспільства; активізації інвестиційної та інноваційної привабливості; створення цивілізованого ринкового середовища, надійного захисту суб'єктів господарювання від недобросовісної конкуренції, пов'язаної з неправомірним використанням об'єктів

інтелектуальної власності; захист економічної безпеки держав за умов глобалізації; поширення інформації, результатів творчості та забезпечення інтересів суспільства у доступі до об'єктів інтелектуальної власності [2].

До того ж у сучасному світі максимальний прибуток набувають компанії та держави, що володіють знаннями і новітніми розробками, а в умовах глобалізації це питання загострюється, тому держави, які забезпечують ефективний захист прав інтелектуальної власності, входять до числа високорозвинених, таких, володіють технологіями [3].

Стан дослідження теми. Правові питання охорони та захисту інтелектуальної власності в Україні ставали предметом досліджень таких науковців, як О.М. Мельник, О.В. Дзера, О.А. Підпригора, Р.Б. Шишка, О.І. Харитоновна, Є.О. Харитонов та інші.

Метою статті є дослідження питань захисту майнових прав інтелектуальної власності та визначення ефективних шляхів реформування законодавства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Конституція України у ст. 54 передбачає, що громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Кожен громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом. Держава сприяє розвиткові

науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством.

Правові аспекти захисту права інтелектуальної власності не втрачають актуальності, що зумовлено зростанням випадків порушення прав на використання об'єктів інтелектуальної власності у мережі Інтернет.

За визначенням О.В. Дзери, захист законних прав громадян є одним із найголовніших завдань держави, адже кожна цивілізована держава закріплює за своїми громадянами та юридичними особами певні права й намагається створити найсприятливіші умови для їх реалізації. Так, відповідно до ст. 13 Конституції України держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання. Виступаючи гарантом реалізації законних прав, держава тим самим забезпечує одночасно і виконання громадянами обов'язків, покладених на них державою, а також власними договірними та іншими зобов'язаннями [4].

Порушення прав інтелектуальної власності може відбутися через недотримання умов договорів про розпорядження майновими правами інтелектуальної власності та недоговорне порушення прав на використання об'єктів інтелектуальної власності.

У разі порушення виключних майнових та особистих немайнових прав захисту підлягають права авторів та правонаступників, через вірогідність порушення прав авторів та після їх смерті, права правонаступників, спадкоємців.

Права інтелектуальної власності можуть захищатися в порядку, встановленому адміністративним, цивільним і кримінальним законодавством, відповідно до ст. 51 Захист особистих немайнових і майнових прав суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав. Разом з цим захист порушених авторських прав відбувається переважно із застосуванням норм цивільного права [5].

Цивільний кодекс України не містить визначення таких понять, як захист та охорона цивільних прав, лише передбачаючи у ст. 15 право на захист цивільних прав та інтересів, згідно з яким кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання. Кожна особа має право на захист свого інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства.

Будучи суб'єктивним правом, право на захист визначається через «тріаду» таких правомочностей уповноваженої особи: можливість поводитися певним чином; можливість вимагати певної

поведінки від інших осіб; можливість отримати захист порушеного права за допомогою суду, державних органів тощо [6].

Обов'язковою умовою існування суб'єктивного права є можливість захистити порушене чи оскаржене право за допомогою судових або адміністративних органів.

За відсутності державного захисту право не може існувати, а за втрати можливості захистити порушене право воно по суті припиняється. Саме вірогідність виникнення в особи проблеми під час реалізації належного їй права або взагалі його припинення у зв'язку з неправомірними діями третіх осіб призводить до виникнення необхідності захищати відповідне право (інтерес).

Більшість норм із захисту прав інтелектуальної власності зосереджено у главі 3 «Захист цивільних прав та інтересів». Відповідно до ст. 431 ЦК України порушення права інтелектуальної власності, в тому числі невизнання права чи посягання на нього, тягне за собою відповідальність, встановлену Кодексом, іншим законом чи договором. Стаття 432 ЦК України передбачає, що кожна особа має право звернутися до суду за захистом своїх порушених прав інтелектуальної власності відповідно до ст. 16 ЦК Кодексу.

Основною метою захисту прав інтелектуальної власності є створення правових механізмів законного запобігання можливості безоплатного використання об'єктів права інтелектуальної власності третіми особами з комерційною метою.

Матеріально-правовий аспект захисту цивільних прав визначається як система заходів правового впливу на правопорушника, які застосовуються у разі порушення прав та інтересів постраждалої особи та спрямовані на відновлення порушеного положення. У літературі захист цивільних прав визначається як передбачена законом система заходів, спрямованих на забезпечення недоторканності права, поновлення порушеного права та припинення дій, які порушують право [7].

Реалізація таких заходів відбувається в охоронному цивільному правовідношенні, спрямованому на відновлення (захист) цивільних прав та інтересів. Примусові заходи, охоронне правовідношення і охоронні норми утворюють механізм захисту цивільних прав та інтересів [8].

Незважаючи на значну роль, яку відіграє в захисті суб'єктивних цивільних прав і охоронюваних законом інтересів спеціальний механізм її реалізації, вивченню цього правового явища в науці цивільного права не приділялося багато

уваги. Досі не сформульовано у законодавстві визначення механізму захисту суб'єктивних цивільних прав.

Можна стверджувати, що традиційно визначення механізму захисту суб'єктивних цивільних прав здійснюється відповідно до позиції, запропонованої С.С. Алексеєвим, за аналогією із механізмом правового регулювання, як узятя в єдності система правових засобів, застосування яких забезпечує ефективний вплив норм прав на певні суспільні відносини [9].

Ця думка була розвинена у працях В.В. Бутнева, Д.Н. Кархалева та Є.В. Вавіліна, [11] які співвідносили механізм захисту із механізмом цивільно-правового регулювання відносин як частина і ціле [10].

Під механізмом правового захисту, за твердженням, зазвичай розуміється узятя в єдності система правових засобів, за допомогою якої забезпечується відновлення порушених суб'єктивних прав, захист охоронюваних законом інтересів, вирішення правових суперечок та усунення інших перешкод у реалізації суб'єктивних прав [11].

В.В. Дунаєв говорить про місце і роль в механізмі правового захисту суб'єктивних прав, таких як форма захисту, спосіб захисту, порядок захисту і засіб захисту [12].

За визначенням Р.Б. Шишки, правове регулювання, доповнене санкціями, забезпечує захист суб'єктивних цивільних прав і законних інтересів сторін у разі їх порушення [13].

Для правильного використання такої категорії, як «механізм захисту цивільних прав», необхідно розмежувати сутнісні та змістовні аспекти таких правових явищ, як «форма захисту права», «способи захисту», «засоби захисту».

Захист прав інтелектуальної власності та охоронюваних законом інтересів здійснюється у передбаченому законодавством порядку, тобто із застосуванням належних форм, засобів і способів захисту.

Трактування, класифікація, типологія форм, засобів, способів захисту в науковій літературі характеризуються відсутністю термінологічної строгості, широким плюралізмом поглядів різних авторів, що не може не перешкоджати чіткому засвоєнню змісту і юридичної природи цих категорій як під час їх вивчення, так і під час їх практичного застосування [9].

Істотним елементом механізму правового захисту є форма захисту суб'єктивних цивільних прав і охоронюваних законом інтересів, яка вказує на суб'єкта, який здійснює захист права.

Найбільш поширеною є класифікація форм захисту авторських прав, відповідно до якої розрізняють дві основні форми захисту – юрисдикційну та неюрисдикційну форму захисту результатів інтелектуальної власності.

Під юрисдикційною формою захисту розуміється діяльність уповноважених державних органів відповідно до визначеної компетенції щодо захисту порушених або оспорюваних суб'єктивних авторських і суміжних прав. У межах юрисдикційної форми захисту виділяють загальний і спеціальний порядок захисту порушених прав. За загальним правилом, захист цивільних прав і охоронюваних законом інтересів здійснюється в судовому порядку. Спеціальний порядок захисту порушених або оскаржуваних суб'єктивних цивільних прав та інтересів здійснюється уповноваженими на це державними органами [14].

Спеціальна форма захисту прав інтелектуальної власності є винятком із загального правила та застосовується лише в прямо передбачених законодавством випадках, коли законодавством передбачена можливість потерпілого звернутися за захистом порушених прав до уповноваженого державного органу, органу місцевого самоврядування, нотаріусу [2; 15].

Неюрисдикційна форма захисту охоплює собою дії громадян і організацій із захисту авторських і суміжних прав і охоронюваних законом інтересів, які здійснюються ними самостійно, без звернення за допомогою до державних або інших компетентних органів. Зрозуміло, що в такому разі маються на увазі лише законні засоби захисту, які слід відрізнити від довільних самоврядних дій, заборонених законодавством. Типовим прикладом таких засобів самозахисту виступають у цивільному праві дії, що здійснюються в порядку необхідної оборони і крайньої необхідності. У галузі інтелектуальної власності застосування можливих неюрисдикційних заходів є обмеженим та зводиться до можливості відмови вчиняти певні дії в інтересах несправного контрагента, наприклад, право автора відмовитися від внесення змін та доповнень до твору, не передбачених авторським договором, або від виконання договору в цілому в разі визнання його недійсним [16].

До неюрисдикційної форми захисту належить самозахист цивільних прав. Відповідно до ст. 19 ЦК України особа має право на самозахист свого цивільного права та права іншої особи від порушень і протиправних посягань. Самозахистом є застосування особою засобів протидії, які

не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства. ЦК України передбачає вимогу, що способи самозахисту мають відповідати змісту права, що порушене, характеру дій, якими воно порушене, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням. Способи самозахисту можуть обиратися самою особою чи встановлюватися договором або актами цивільного законодавства.

Особа, права інтелектуальної власності якої порушені, може сама обирати законні способи самозахисту, або такі способи можуть передбачатися договором. Як, наприклад, відмова від здійснення певних дій, передбачених укладеним договором про передачу майнових прав інтелектуальної власності або ліцензійним договором, відмова від виконання недійсного договору тощо [17].

Реалізація права на захист, поряд із їх формою захисту, здійснюється за допомогою способів захисту прав інтелектуальної власності, орієнтовний перелік яких передбачений у ч. 2 ст. 16 ЦК України, яка не виключає можливість суду захистити права іншим способом, передбаченим умовами договору, законом чи судом у визначених законом випадках. Закон передбачає такі способи захисту: визнання права; визнання правочину недійсним; припинення дії, яка порушує право; відновлення становища, яке існувало до порушення; примусове виконання обов'язку в натурі; зміна правовідношення; припинення правовідношення; відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; відшкодування моральної (немайнової) шкоди; визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

Спеціальні способи цивільно-правового захисту авторського права і суміжних прав передбачені у ст. 52 Закону України «Про авторське право та суміжні права», серед яких слід назвати право: вимагати припинення підготовчих дій до порушення авторського права, у тому числі призупинення митних процедур, якщо є підозра, що можуть бути пропущені на митну територію України примірники творів, фонограм, відеограм, засоби обходу технічних засобів захисту, в порядку, передбаченому Митним кодексом

України; брати участь в інспектуванні виробничих приміщень, складів, технологічних процесів і господарських операцій, пов'язаних з виготовленням примірників творів, фонограм і відеограм, щодо яких є підстави для підозри про порушення законодавства; вимагати, в тому числі у судовому порядку, публікації в засобах масової інформації даних про порушення авторського права та судові рішення щодо цих порушень; вимагати від осіб, які порушують авторське право, надання інформації про третіх осіб, задіяних у виробництві та розповсюдженні контрафактних примірників творів, а також засобів обходу технічних засобів захисту, та про канали їх розповсюдження.

Відповідно ч. 1 ст. 20 ЦК України право на захист особа здійснює на свій розсуд, а вибір способу захисту із числа передбачених у ч. 2 ст. 16 ЦК України залежить не стільки від форми захисту (юрисдикційної чи неюрисдикційна), скільки від специфіки права, яке захищається, характеру порушення та встановлених законом меж здійснення права на захист.

Поряд із способами захисту права, елементом механізму захисту є засоби захисту права, які, незважаючи на близькість понять, є не тотожними поняттями. За визначенням Т.А. Арсанова, способи захисту права є матеріально-правовими заходами, що застосовуються для досягнення цілей захисту, а засоби захисту є знаряддям, що реалізують в межах певної форми обрані способи захисту в дію [9].

Вибір засобів захисту залежить від форми, в межах якої відбувається захист порушеного права. Так, у межах судової форми – це позовна заява, заява, скарга та інші; у межах адміністративної форми – заява, скарга, пропозиція, виконавчий припис нотаріуса, рішення органів державної влади і органів місцевого самоврядування тощо; у межах самозахисту – утримання майна, заява про відмову виконання обов'язку та інші [18].

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що питання захисту інтелектуальної власності залишаються досить актуальними, та констатується потреба вдосконалення законодавства про реалізацію права на цивільно-правовий захист.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Тиханова Н.Е. Сущность и проблемы определения способов защиты интеллектуальных прав. Теория и практика общественного развития. 2017. № 7. С. 80–82.
2. Мельник О.М. Охорона інтелектуальної власності в Україні. *Форум права*. 2014. № 2. С. 258–261.
3. Токарева В.О. Правовое регулирование творчества КНР: от копирования к развитию инноваций. *Legesiviata*. 2019. № 5. С. 182–185.

4. Цивільне право України : Підруч.: У 2 кн. Кн. 1 / О.В. Дзера, Д.В. Боброва, А.С. Довгерт, Н.С. Кузнцова, В.М. Косак, В.В. Луць, О.А. Підпригора, О.О. Підпригора, В.С. Щербина ; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 719 с.
5. Михайликов В.Л. Формы защиты авторских прав. *Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: Философия. Социология. Право.* 2010. № 2 (73), вып. 11. С. 136–139.
6. Харитонов Є.О., Старцев О.В. Цивільне право України : підручник. Видання друге. Київ : Видавництво «Істина» 2007. 920 с.
7. Сулейменов М.К. Понятие и способы защиты гражданских прав. Защита гражданских прав / Отв. ред. М.К. Сулейменов. Алматы, 2011. С. 17.
8. Витрянский В.В. Проблемы арбитражно-судебной защиты гражданских прав участников имущественного оборота : дис. ... д-ра юрид. наук в форме научного доклада, выполняющего также функции автореферата. Москва, 1996;
9. Арсанова Т.А. Механизм реализации права на защиту субъективных гражданских прав. *Право и государство: теория и практика.* 2009. № 5 (53). С. 80–83.
10. Бутнев В.В. Понятие механизма защиты субъектов гражданских прав. *Механизм защиты субъективных гражданских прав* : сб. науч. тр. Ярославль, 1990. С. 6.
11. Вавилин Е.В. Некоторые проблемы механизма защиты субъективных гражданских прав. *Правоведение.* 2002. № 3. С. 179.
12. Дунаев В.В. Понятие и виды форм защиты гражданских прав. *Сибирский юридический вестник.* 2003 № 4. С. 33–36.
13. Актуальные проблемы и особенности гражданско-правового регулирования перевозок грузов и пассажиров по законодательству Украины Правовая система и вызовы современной жизни 2011/12 Правовая система и вызовы современной жизни : монография / П68 [авт.кол. : Д.С. Абрикосов, С.В. Голикова, Г.С. Заровнева и др.]. Одесса : КУПРИЕНКО СВ, 2014. 168 с.
14. Соколов О.М. Юрисдикційний захист майнових прав внутрішньо переміщених осіб. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2017 Випуск 6(21) том 1. С. 112–115.
15. Дроб'язко В.С., Міндул А.В., Орлюк О.П., Тверезенко О.О., Штефан О.О., та ін. ; за заг. ред. д.ю.н. О.П. Орлюк. *Захист прав інтелектуальної власності в Україні: проблеми законодавчого забезпечення та правозастосування: монографія.* Київ : ТОВ «Лазуріт-Поліграф», 2009. 242 с.
16. Макаров Т.Г. Формы защиты авторских прав. *Проблемы экономики и юридической практики.* 2008. № 2. С. 252–253.
17. Гражданское право: учеб. : в 3 т. Т. 3 / Е.Н. Абрамова, Н.Н. Аверченко, Ю.В. Байгушева (и др.) ; под. ред. А.П. Сергеева. Москва : ТК Велби, 2009. 800.
18. Бігняк О.В. Захист корпоративних прав. Співвідношення категорій «форми захисту», «способи захисту» та «засоби захисту». *Юридичний вісник: цюквартальний журнал.* 2013. № 2. С. 43–48.

Токарева Віра Олександрівна

ЩОДО ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

У статті проаналізований порядок захисту прав інтелектуальної власності, який здійснюється із застосуванням належних форм, засобів і способів захисту. Встановлено, що порушені права інтелектуальної власності можуть захищатися за допомогою норм різних галузей права та в порядку, встановленому адміністративним, цивільним і кримінальним законодавством. Разом з цим захист порушених авторських прав здійснюється переважно із застосуванням норм цивільного права.

Ключові слова: право інтелектуальної власності, захист прав інтелектуальної власності, механізм захисту, форма захисту, способи захисту.

Токарева Вера Александровна

К ВОПРОСУ ЗАЩИТЫ ПРАВ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ

В статье проанализирован порядок защиты прав интеллектуальной собственности, который осуществляется с применением соответствующих формы, средств и способов защиты. Установлено, что в случае нарушения права интеллектуальной собственности могут защищаться с помощью норм различных отраслей права и в порядке, установленном административным, гражданским и криминальным законодательством. Установлено, что защита нарушенных авторских прав осуществляется преимущественно с применением норм гражданского права.

Ключевые слова: право интеллектуальной собственности, защита прав интеллектуальной собственности, механизм защиты прав, форма защиты, способы защиты прав.

Токарева Віра

FOR THE PROTECTION OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS

The article analyzes issues for protecting intellectual property rights which is carried out using appropriate forms, means and methods of protection. It is established that intellectual property rights infringement may be protected in accordance with administrative, civil and criminal law. The protection of copyrights mainly is carried out with the application of civil law.

The legal problems of protection of intellectual property rights are relevant, due to the increase of infringement of the intellectual property rights on the Internet and due to information and communication technologies using.

In addition, Ukraine's accession to the WTO has affected on the intensification of goods, services and intellectual property movement and thus the increase in the number of disputes. Intellectual property disputes may be related to infringement of the rights of authors and copyright holders, violation of rights.

It is established that violation of intellectual property rights may occur due to non-compliance with the terms of the agreements on the disposal of intellectual property rights and non-contractual infringement of the rights to use the intellectual property objects. The violated intellectual property rights are subject of protection during the life of the authors and after their death.

The Civil Code of Ukraine does not contain the definition of the concept of civil rights protection. Only Art. 15 provides the protection of civil rights and interests, which every person has the right to defend his civil right in the case of violation, non-recognition or contestation. Everyone has the right to the protection of his interests which is not contrary to the general principles of civil law.

A prerequisite for the existence of a right is the ability to defend a violated right with the help of judicial or administrative authorities.

In the absence of state protection, the right cannot exist, and in case of loss of the opportunity to protect the violated right, it is essentially terminated. The very likelihood of a person having a problem in the exercise of his right or in general termination of it in connection with the misconduct of third parties, leads to the need to protect the right.

Key words: intellectual property law, protection of intellectual property rights, mechanism for protecting rights, form of protection, methods of protecting rights.